

КЫРГЫЗ-ТҮРК “МАНАС” УНИВЕРСИТЕТИ
КООМДУК ИЛИМДЕР ИНСТИТУТУ
ТҮРКОЛОГИЯ БАГЫТЫ

БАЙЫРКЫ ТҮРК ТИЛИ (VII-XII-к.) МЕНЕН КЫРГЫЗ
ТИЛИНИН ДИАЛЕКТИЛЕРИНИН ОРТОСУНДАГЫ
ТИЛДИК ОКШОШТУКТАР

МАГИСТРДИК ДИССЕРТАЦИЯ

САБИРА ИМАМАЛИЕВА

БИШКЕК-2018

**КЫРГЫЗ-ТҮРК МАНАС УНИВЕРСИТЕТИ
КООМДУК ИЛИМДЕР ИНСТИТУТУ
ТҮРКОЛОГИЯ БАГЫТЫ**

**БАЙЫРКЫ ТҮРК ТИЛИ (VII-XII-к.) МЕНЕН
КЫРГЫЗ ТИЛИНИН ДИАЛЕКТИЛЕРИНИН
ОРТОСУНДАГЫ ТИЛДИК ОКШОШТУКТАР**

(МАГИСТРДИК ДИССЕРТАЦИЯ)

САБИРА ИМАМАЛИЕВА

Илимий жетекчи

PhD док., доц.м.а., Нурдин УСЕЕВ

БИШКЕК 2018

КЫСКАЧА МАЗМУНУ

- Даярдаган** : Имамалиева Сабира
- Университет** : Кыргыз-Түрк “Манас” университети
- Багыты** : Филология (Түркология)
- Ишгин даражасы** : Магистрдик диссертация
- Беттердин саны** : XVIII + 100
- Бүтүргөн жылы** : 17/ 10/ 2018
- Илимий жетекчи** : д.м.а. PhD Нурдин Усеев

БАЙЫРКЫ ТҮРК ТИЛИ (VII-XII-к.) МЕНЕН КЫРГЫЗ ТИЛИНИН ДИАЛЕКТИЛЕРИНИН ОРТОСУНДАГЫ ТИЛДИК ОКШОШТУКТАР

Байыркы түрк тили ар кайсы өнүктөн изилденип келе жатса да, азыркы күнгө чейин кыргыз тилинин диалектилери менен салыштырып изилдеген изилдөөлөр жокко эсе. Байыркы түрк элдеринин тарыхы эски Хун доорлоруна таянары тууралуу божомолдор айтылганы менен жазуу түрүндө 7-8- кылымдан кийинки мезгилдерге таандык болгон жазуулар гана сакталып калган. Жалпы түрк калктарынын тарыхын изилдөөдө мааниси зор болуп эсептелген байыркы түрк жазма эстеликтери пайда болгон мезгил 7-8-кылым деп эсептелип, жогорку чеги 11-12- кылымдарга чейин созулат. Жазуу эстеликтеринин тили – байыркы түрк тили болуп саналат. Бул жазма эстеликтерде кездешкен айрым сөздөрдү учурда кыргыз тилинин айрым диалектилеринде кездештирүүгө болот. Бул албетте байыркы түрк тили менен кыргыз тилинин тектеш тил экендигинин дагы бир далили болуу менен бирге кыргыз тилинин канчалык деңгээлде тарыхый экендигин да айгинелейт. Ушуга байланыштуу диссертациялык ишибизде байыркы түрк тили менен кыргыз тилинин диалектилериндеги тилдик окшоштуктар изилдөөгө алынды.

Диссертациялык ишибиздин негизги максаты байыркы түрк тили жана азыркы кыргыз тилинин диалектилеринен тилдик окшоштуктарды таап чыгуу жана аларды бөлүшгүрүү аркылуу кыргыз тилинин тарыхынын изилденишине салым кошуу, кыргыз тилинин тарыхы байыркы түрк тилине барып такаларын далилдеп көрсөтүү болуп эсептелет.

Диссертациялык ишибиз алгач киришүү бөлүмү менен башталып, жалпысынан үч

чоң бөлүмгө бөлүнөт.

Биринчи бөлүмдө изилдөөнүн теориялык негиздери каралып, кыргыз тилинин диалектилери, диалектизмдердин өзгөчөлүктөрү, изилдениши, байыркы түрк тили жана аны изилдениши тууралуу маалымат берилди.

Экинчи бөлүмдө болсо кыргыз тилинин диалектилериндеги жана байыркы түрк тилиндеги тилдик окшоштук лексикалык, грамматикалык жана фонетикалык окшоштуктар болуп үч топто бөлүнүп каралып, мисалдар менен көрсөтүлдү.

Үчүнчү бөлүмдө болсо, байыркы түрк тилиндеги жана кыргыз тилинин диалектилериндеги тилдик окшоштуктар карата сыпаттама анализ жасалды. Жыйынтык чыгарылып, иштин соңунда колдонулган адабияттардын тизмеси көрсөтүлдү.

Ачкыч сөздөр: Байыркы түрк тили, кыргыз тилинин диалектилери, лексикалык окшоштуктар, грамматикалык окшоштуктар, фонетикалык окшоштуктар.

ÖZ

Yazar	: İmamalieva Sabira
Üniversite	: Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi
Anabilim Dalı	: Türkoloji
Tezin Niteliği	: Yüksek lisans Tezi
Sayfa Sayısı	: XVIII + 100
Mezuniyet Tarihi	: 17/ 10/ 2018
Tez Danışmanı	: Yar. Doç. Dr. Nurdin USEEV

ESKİ TÜRK DİLİ (VII-XII y.y.) VE KIRGIZ DİLİNİN AĞIZLARINDAKİ DİL BENZERLİKLERİ

Eski Türk dili üzerine bir çok araştırma yapılmasına rağmen şimdiye kadar Kırgız dilinin ağızlarıyla karşılaştırılmış çalışmalar bulunmamaktadır. Türk halklarının tarihi Hun'lara kadar uzandığıyla ilgili varsayımlar olsa bile yazılı kaynaklar bulunamadığından dolayı bilimsel açıdan ancak VII-VIII asırlara ait diyebiliriz. Bu yazılar XI-XII asırlara kadar uzanmaktadır. Yazıtların dili Eski Türk Dilidir. Eski Türk yazıtlarına ait bazı kelimeler şimdiki Kırgız dilinin ağızlarında da bulunmaktadır. Ortak dil benzerliklerinin bulunması Kırgız dilinin ve Eski Türk dilinin bir baba dilden geldiğinin delili ve aynı zamanda Kırgız dilinin tarihi de Eski Türk Diliyle aynı olduğunun da göstergesidir. Bu nedenle yüksek lisans tezimizde Eski Türkçedeki ve Kırgız Dilinin ağızlarındaki dil benzerliklerini araştırmaya çalıştık.

Tez çalışmamızın amacı Eski Türk dilindeki ve Kırgız dilinin ağızlarındaki dil benzerliklerini bulmaya çalışmak ve onların sınıflandırmasını yapmak. Sonuçlara dayanarak Kırgız dilinin tarihi Eski Türk diline kadar uzanacağına dair deliller sunmak. Tez çalışmamız giriş bölümüyle başlamaktadır. Genel olarak üç bölüden oluşmaktadır. Birinci bölümde araştırmanın teorik yönleri üzerinde durulur. Kırgız Dilinin ağızları ve onların araştırılması, Eski Türk Dili, Eski Türk Dili üzerine yapılan çalışmalar hakkında

bilgi verilir.
İkinci bölümde Kırgız dilinin ağızlarındaki ve Türk dilindeki dil

benzerlikleri kelime varlığı, gramer ve ses bilgisi bakımından sınıflandırılır, örneklerle gösterilir.

Üçüncü bölümde ise Eski Türk dilindeki ve Kırgız dilinin ağızlarındaki dil benzerlikleri karşılaştırılarak analize edilir. Sonuç ve kaynakça sunuldu.

Anahtar kelimeler: Eski Türk Dili, Kırgız dilinin ağızları, kelime benzerlikleri, gramer benzerlikleri, ses benzerlikleri.

АБСТРАКТ

Автор	:Имамалиева Сабира
Университет	:Кыргызско-Турецкий университет “Манас”
Направление	: Филология (Тюркология)
Тип диссертация	:Магистрская диссертация
Количество страниц	:XVIII + 100
Дата защиты	:17/ 10/ 2018
Научный руководитель	:и. о. доц. док. Нурдин Усеев

ЯЗЫКОВЫЕ СХОЖЕСТИ МЕЖДУ ДРЕВНЕТЮРКСКИМ ЯЗЫКОМ (VII-XII-в.) И ДИАЛЕКТАМИ КЫРГЫЗСКОГО ЯЗЫКА

Несмотря на то, что древнетюркский язык исследуется разносторонне, по настоящее время не имеются исследования, проведенные его в сравнении с диалектами кыргызского языка. Несмотря на то, что были даны предположения о том, что история древнетюркских народов исходит из века Гуннов, сохранились только надписи, принадлежащие к периоду после 7-8 веков. Периодом возникновения древнетюркских надписей, очень значимых в исследовании общей истории тюркских народов, считается 7-8 век, и верхней границей этого периода считаются 11-12 столетия. Языком письменных памятников считаются – древнетюркский язык. Некоторые встречающиеся слова в данных письменных памятниках можно встретить в настоящее время в некоторых диалектах кыргызского языка. Что является, конечно же, еще одним доказательством того, что древнетюркский язык и кыргызский языки являются родственными языками, вместе с тем также и доказывает, что кыргызский язык является историческим языком. В связи с этим, в нашем диссертационном исследовании мы изучали аналогии диалектов древнетюркского языка и кыргызского языка.

Основной целью диссертационной работы является найти языковую аналогию древнетюркского языка и кыргызского языка и внести

посильный вклад в исследование истории кыргызского языка посредством их разделения, доказать, что история кыргызского языка берет истоки из древнетюркского языка.

Диссертационная работа начинается с вводной части, и в основном делится на три больших разделов.

В первом разделе рассматриваются теоретические основы, даны сведения о диалектах кыргызского языка, особенности диалектизмов, их исследования, древнетюркский язык и истории их исследования.

Во втором разделе сходность диалектов кыргызского языка и языковые основы древнетюркского языка были разделены на три группы как лексические, грамматические и фонетические аналогии и были изучены, представлены примерами.

В третьем разделе был проведен описательный анализ в отношении языковых схожестей диалектов древнетюркского языка и кыргызского языка. Приведены выводы, а в конце работы был указан список использованной литературы.

Ключевые слова: Древнетюркский язык, диалекты кыргызского языка, лексические аналогии, грамматические аналогии, фонетические аналогии.

ABSTRACT

Author	:Imamalieva Sabira
University	:Kyrgyz-Turkish Manas University
Department	:Turkology
Type of thesis	:Master degree Thesis
Number of Pages	:XVIII+100
Graduation Date	:17/ 10/ 2018
Supervisor	:Assist. Prof. Dr. Nurdin Useev

LINGUISTIC SIMILARITIES BETWEEN THE HISTORICAL (ANCIENT) TURKISH LANGUAGE (VII-XIth c.) AND DIALECTS OF KYRGYZ LANGUAGE

The historical Turkish language has been explored from different perspectives, so far little research has been done to make comparative studies about the dialects of Kyrgyz Language. The history of ancient Turkish people has led the suggestion that it goes back to era of Xiongnu, although in written form only the inscriptions belonging to the time after 7-8-centuries were saved. According to the historical studies, the ancient writings that have a difficult meaning have emerged in the 7-8- centuries, the limit prolonged even till the 11-12-centuries. The language of writings- is an ancient Turkish language. Certain words which are encountered in writings can be found in the certain dialects of Kyrgyz Language. Obviously, that is another clear indication of the relation between the ancient Turkish language and the Kyrgyz language; however this also proves how the Kyrgyz language historically deep is. Consequently, the resemblance between the ancient Turkish language and the dialects of Kyrgyz language were researched.

The purpose of our thesis is to identify the resemblance between the ancient Turkish language and the modern Kyrgyz language, to contribute to research of the Kyrgyz Language's history by separating the similarities, to demonstrate that the Kyrgyz language's history is related to the ancient Turkish language.

In summary, our thesis is divided into three large chapters, first starts with introductory paragraph.

In first chapter the theoretical background of the research has been reviewed; the information about the dialects of Kyrgyz language, the features of vernacularisms, researching of the ancient Turkish language was provided.

In the second chapter, the linguistic resemblance between the dialects of Kyrgyz language and the ancient Turkish language has been reviewed by dividing similarities into the three groups: lexical, grammatical and phonetic, examples are included.

In the third chapter, the linguistic resemblance between the ancient Turkish language and the dialects of Kyrgyz language was analyzed. The research had reached the conclusion, upon completion the used literature was shown.

Key words: the ancient Turkish language, the dialects of Kyrgyz language, lexical similarities, grammatical similarities, phonetic similarities.